А. Г. ГРИГОРЬЯНЦ

АЙЛАНАБЫЗДАГЫ ААЛАМ

Жалпы орто билим берүүчү мектептердин 1-классына арналган окуу китеби

10-басылышы

Өзбекстан Республикасынын Элге билим берүү министрлиги бекиткен

Чолпон атындагы басма-полиграфиялык чыгармачылык үйү
Ташкент — 2013

УЎК: 502.2=512.154(075)
КБК 20.1(5 Кырг)я71
Г81

Атайын редактор **Акбар Бахрамов**

Рецензенттер:

С. Дадаев –
биология илимдеринин доктору, профессор;

Н. Ахмедова –
РББ башталгыч билим берүү бөлүмүнүн башчысы;

Х. Таирова –
Ташкент шаары Яккасарай районундагы 258-жалпы билим берүүчү орто мектептин башталгыч класс мугалими

Григорьянц А.Г.
Г81 Айланабыздагы аалам: 1-классына арналган окуу китеби./ А.Г. Григорьянц; ред. А. Бахрамов. – 10-басылышы. – Т.: Чолпон атындагы басма-полиграфиялык чыгармачылык үйү, 2013. – 56 б.
ISBN 978-9943-05-568-1

Ушул басылымга тиешелүү бардык укуктар коргоого алынат жана Чолпон атындагы басма-полиграфиялык чыгармачылык үйүнө таандык. Андагы текст жана сүрөттөрдү басманын ыраазылыгысыз толук же бөлүктөргө бөлүп көчүрүп басууга тыюу салынат.

УЎК: 502.2=512.154(075)
КБК 20.1(5 Кырг)я71

«Мамлекеттик бюджеттик каражаттары эсебинен басылды». Акысыз.

ISBN 978-9943-05-568-1

© Чолпон атындагы басма-полиграфиялык чыгармачылык үйү, 2012
© Чолпон атындагы басма-полиграфиялык чыгармачылык үйү, 2013

МЕН ЖАНА АЙЛАНАМДАГЫ ААЛАМ

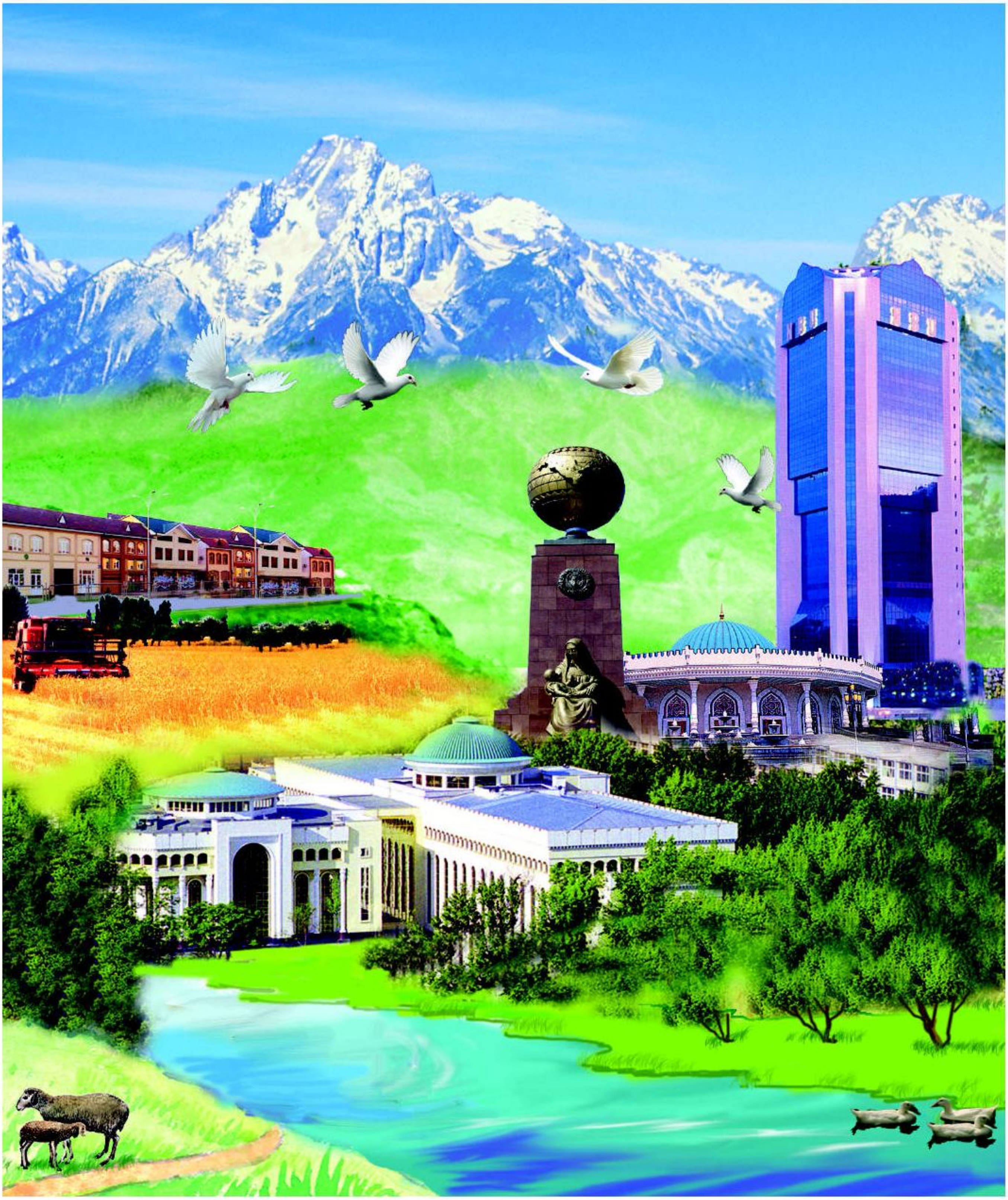

БИЗДИН МЕКТЕП

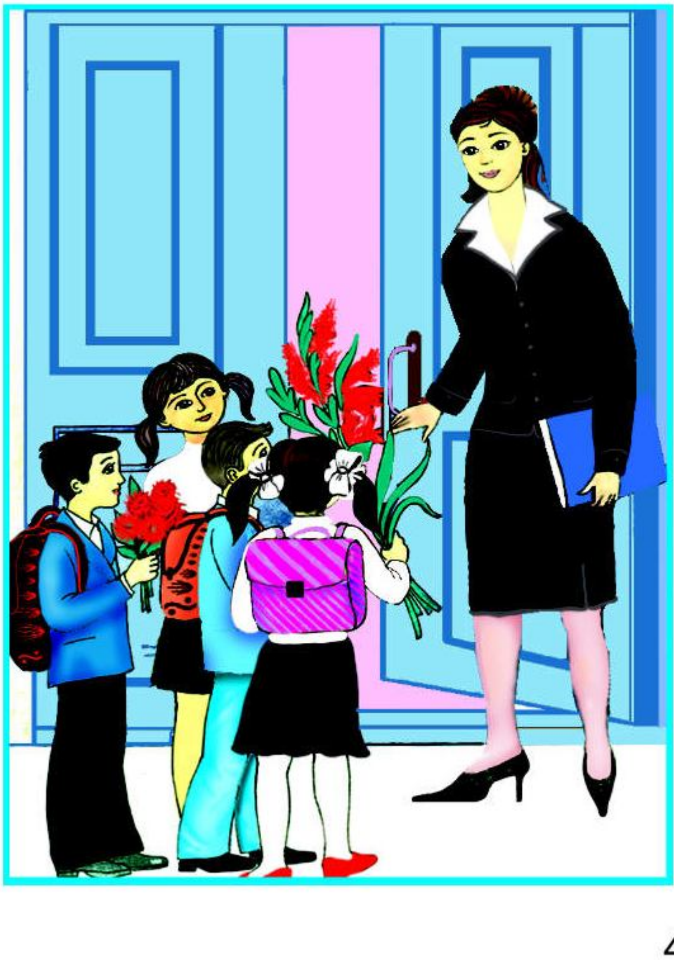

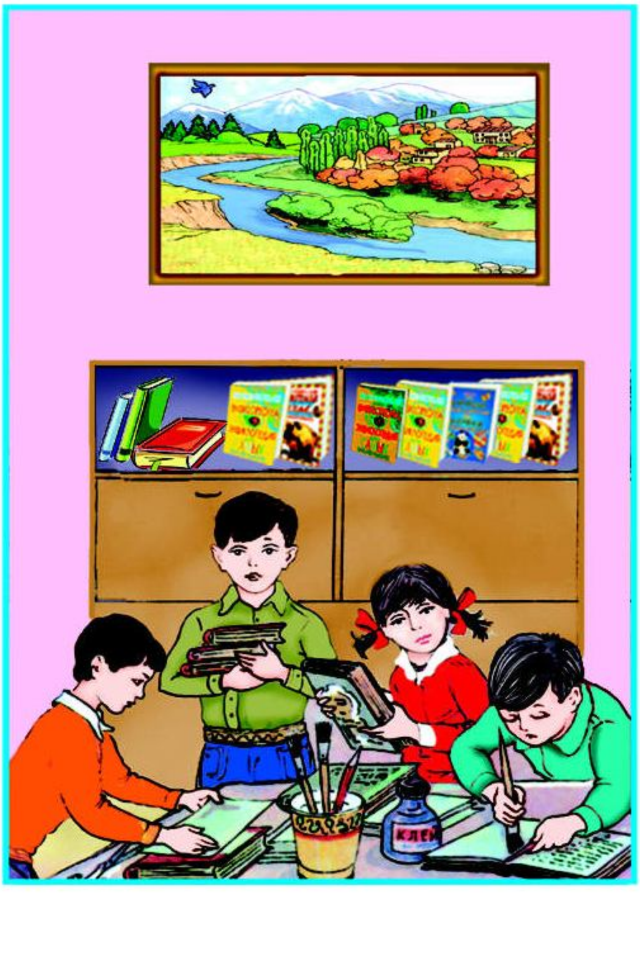

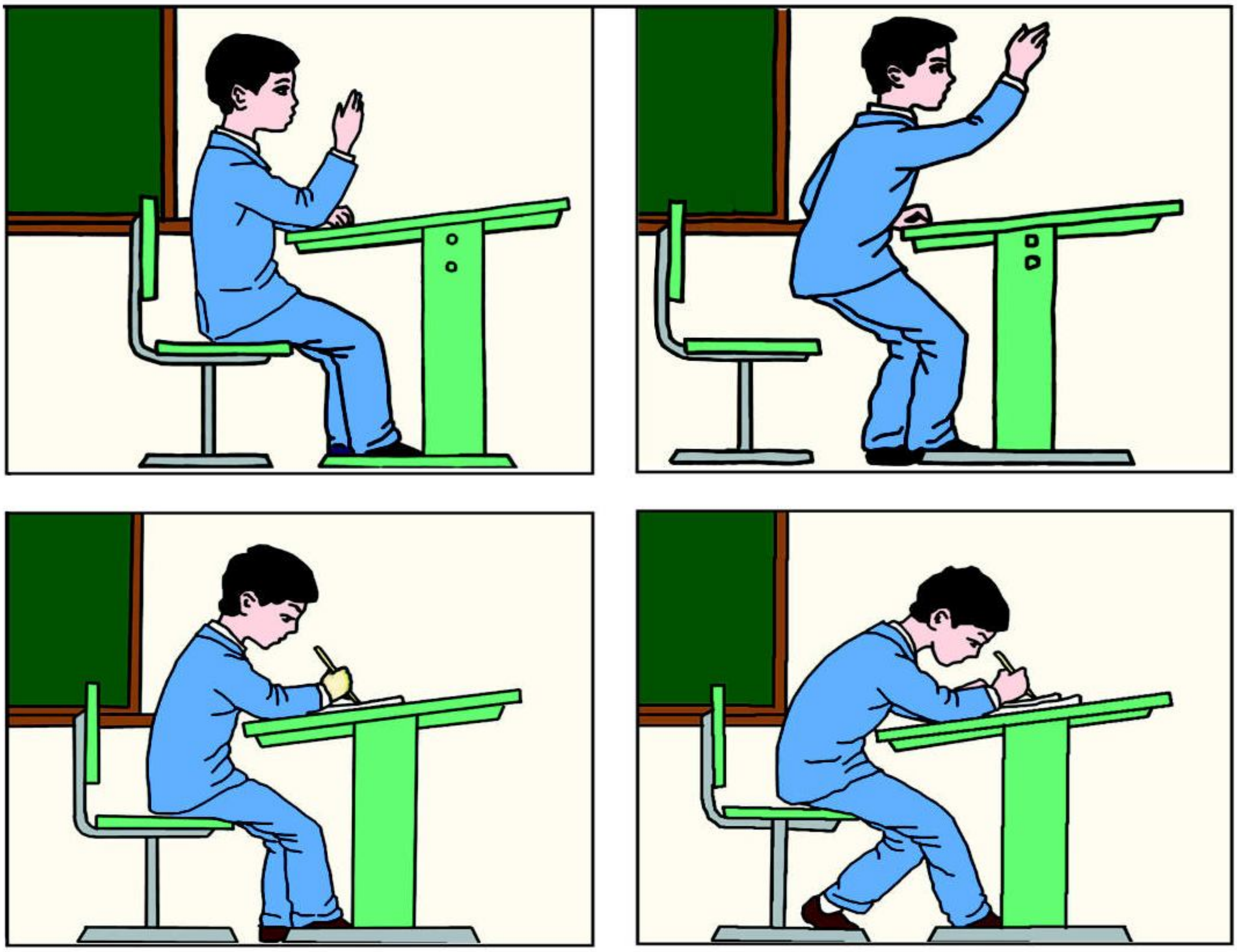

БИЗДИН МААЛЕ

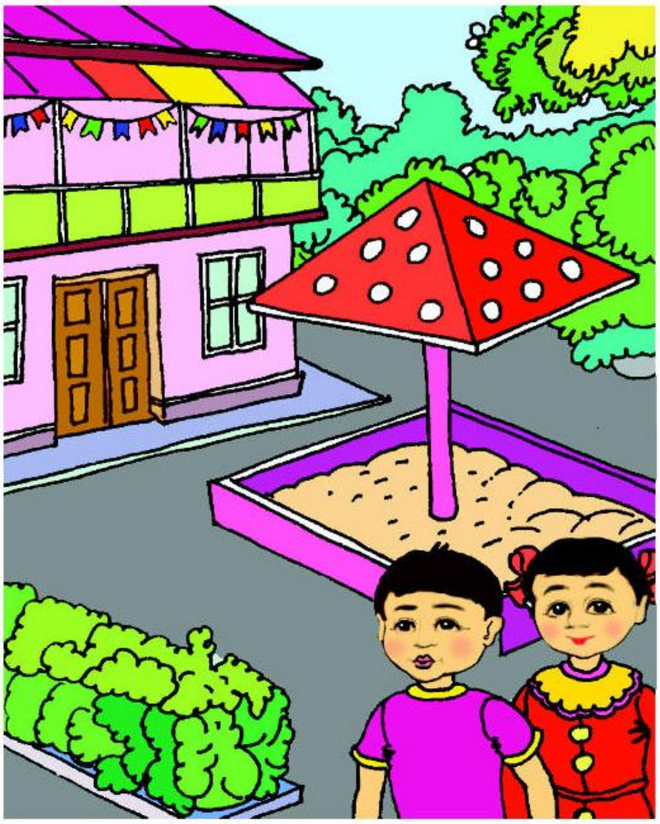

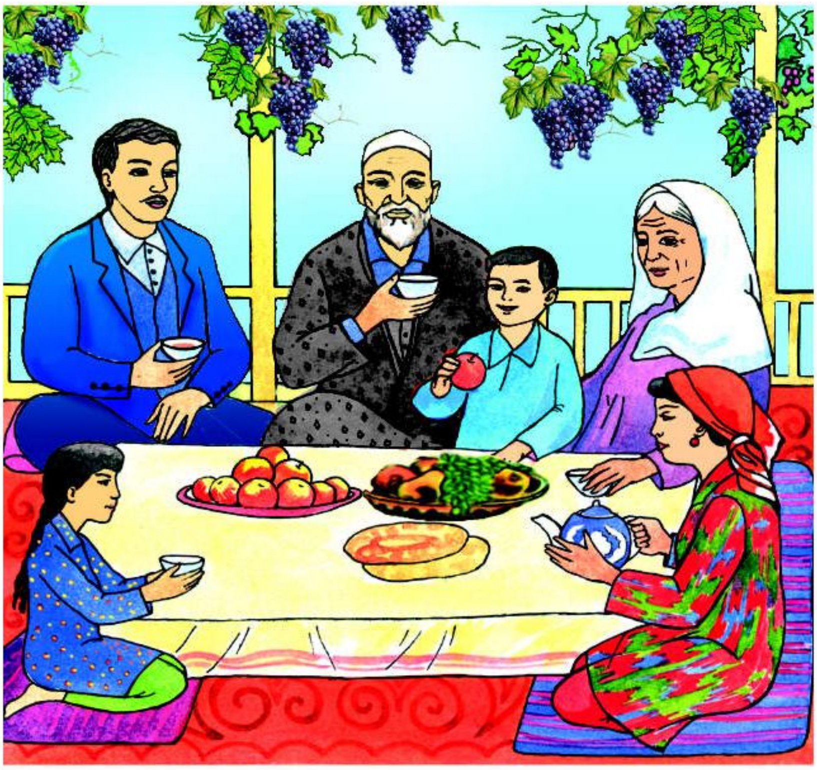

АЗЫК-ТҮЛҮКТӨР
БАЙЛАНЫШ ТҮЙҮНҮ

ЖОЛДО ЖҮРҮҮНҮН ЭРЕЖЕЛЕРИ

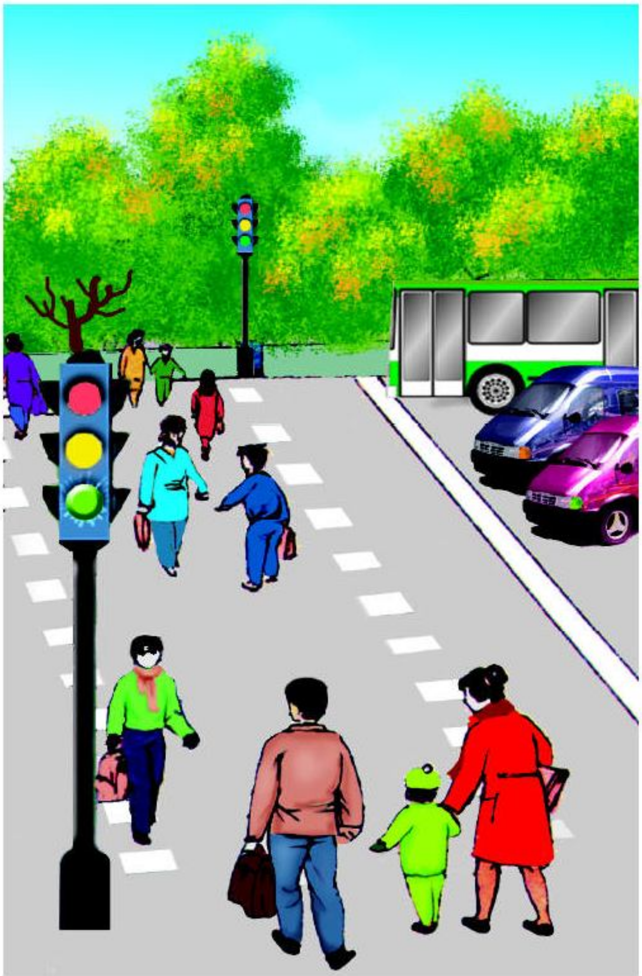

MING ORIK

65

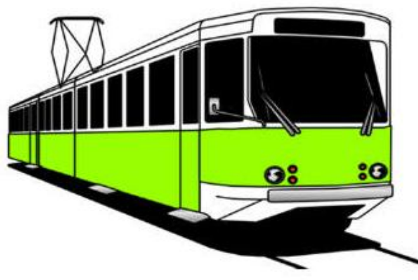

ОКУУЧУНУН КҮН ТАРТИБИ

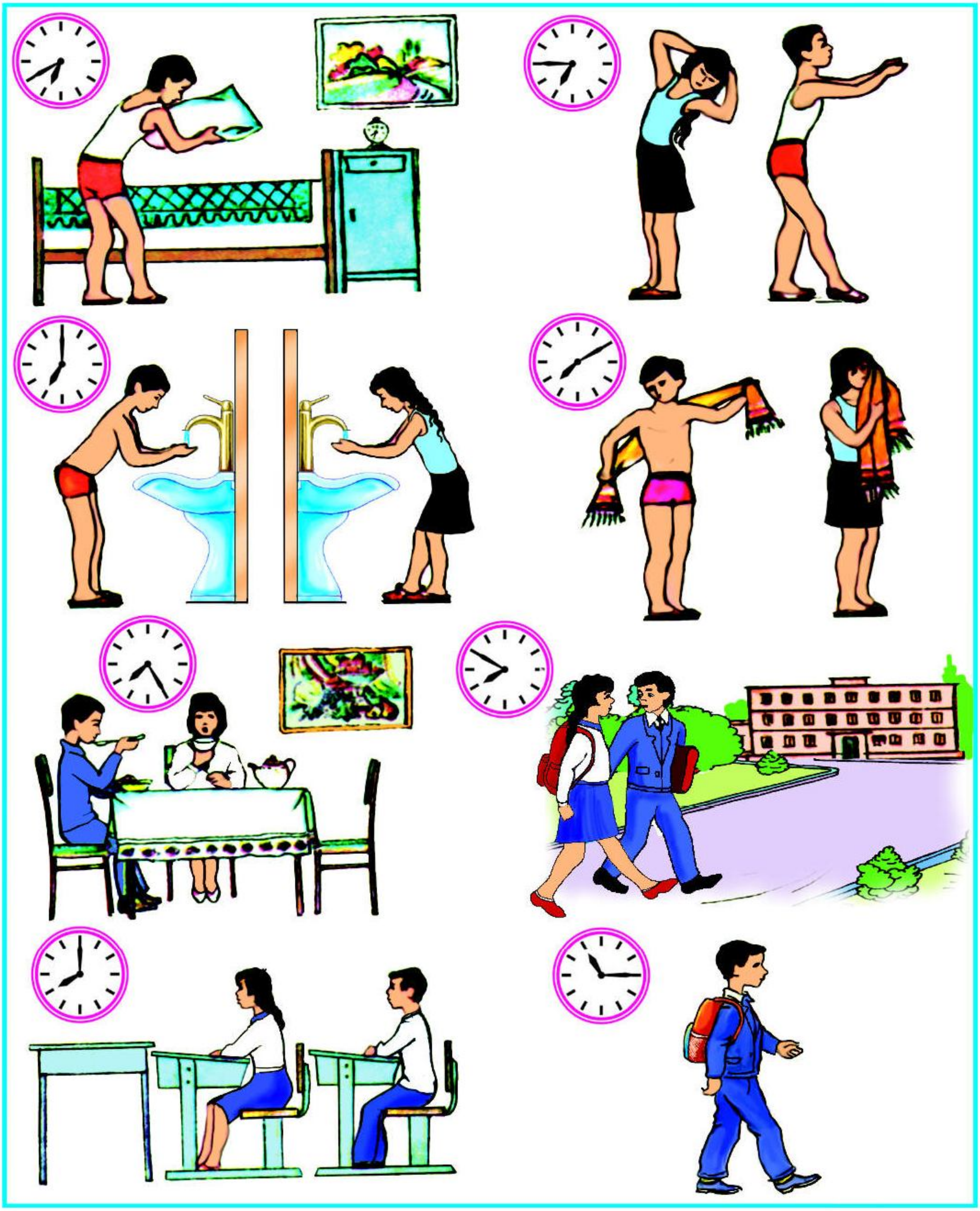

ӨЗДҮК ГИГИЕНА

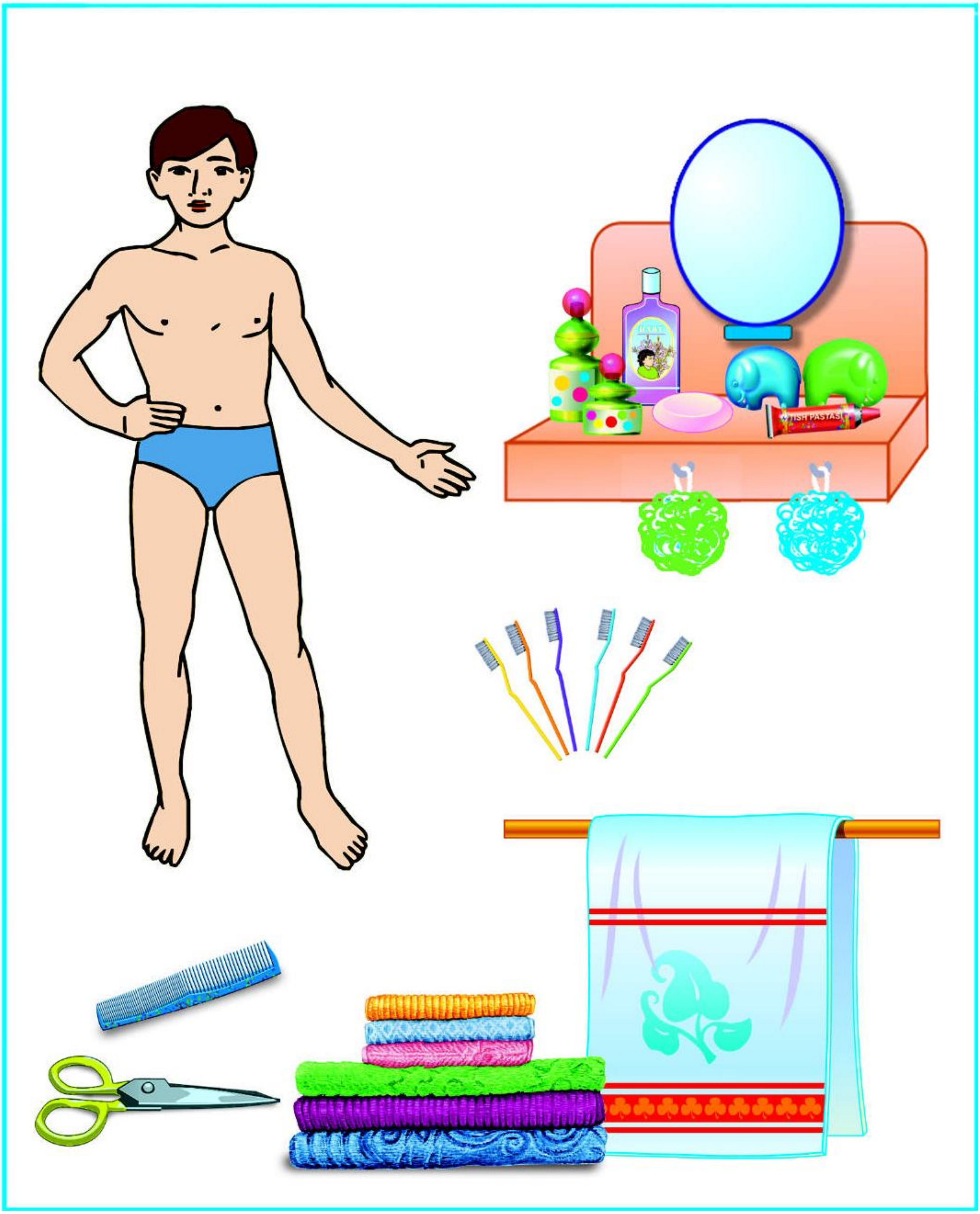

АШКАНА
ТАМАКТАНУУ ЭРЕЖЕЛЕРИ

КҮН

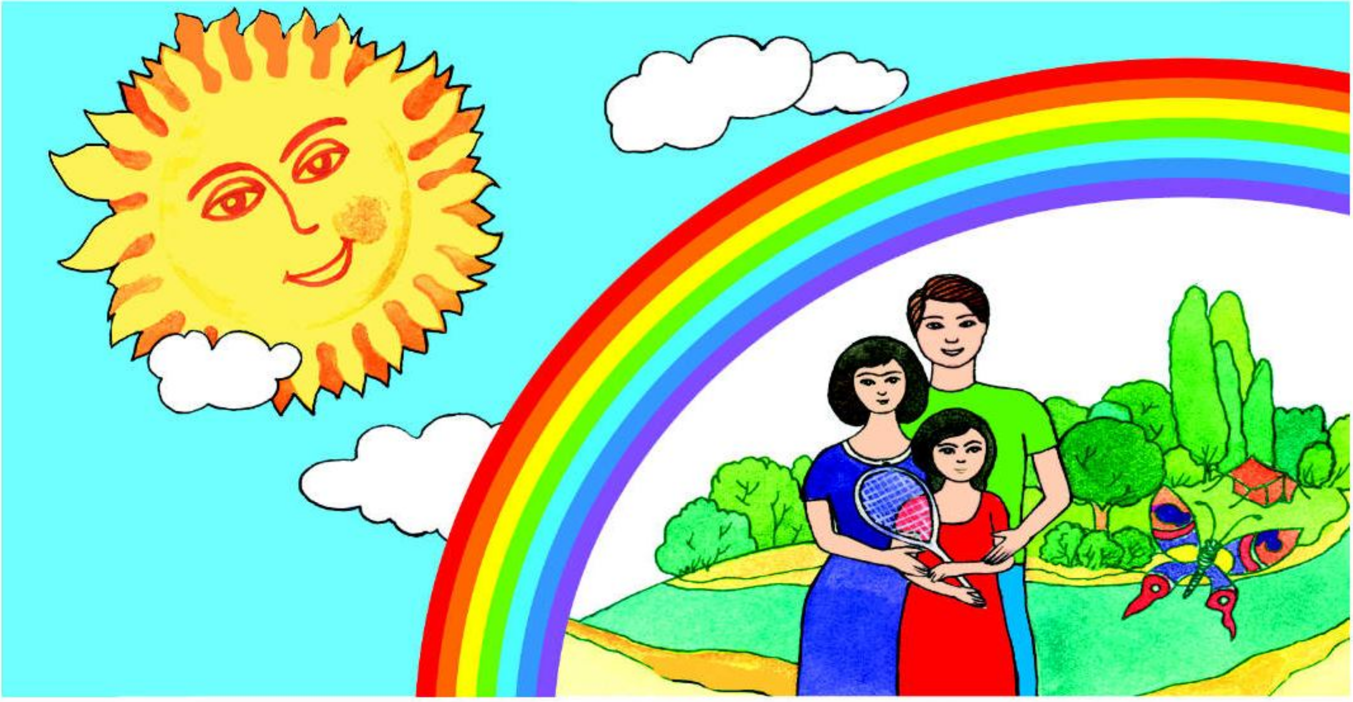

ЖЫЛ МЕЗГИЛДЕРИ

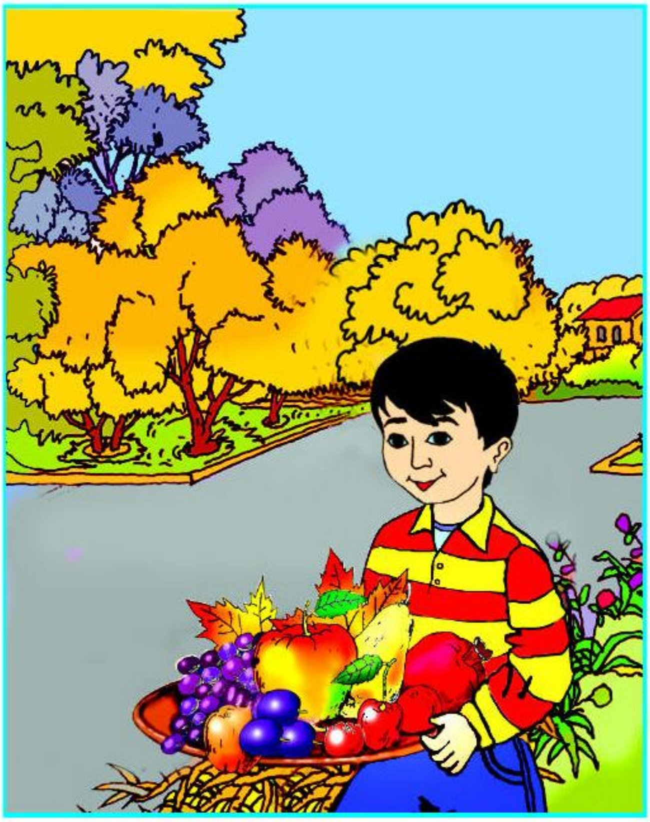

ӨСҮМДҮКТӨРДҮН КҮЗГҮ ЖАШООСУ

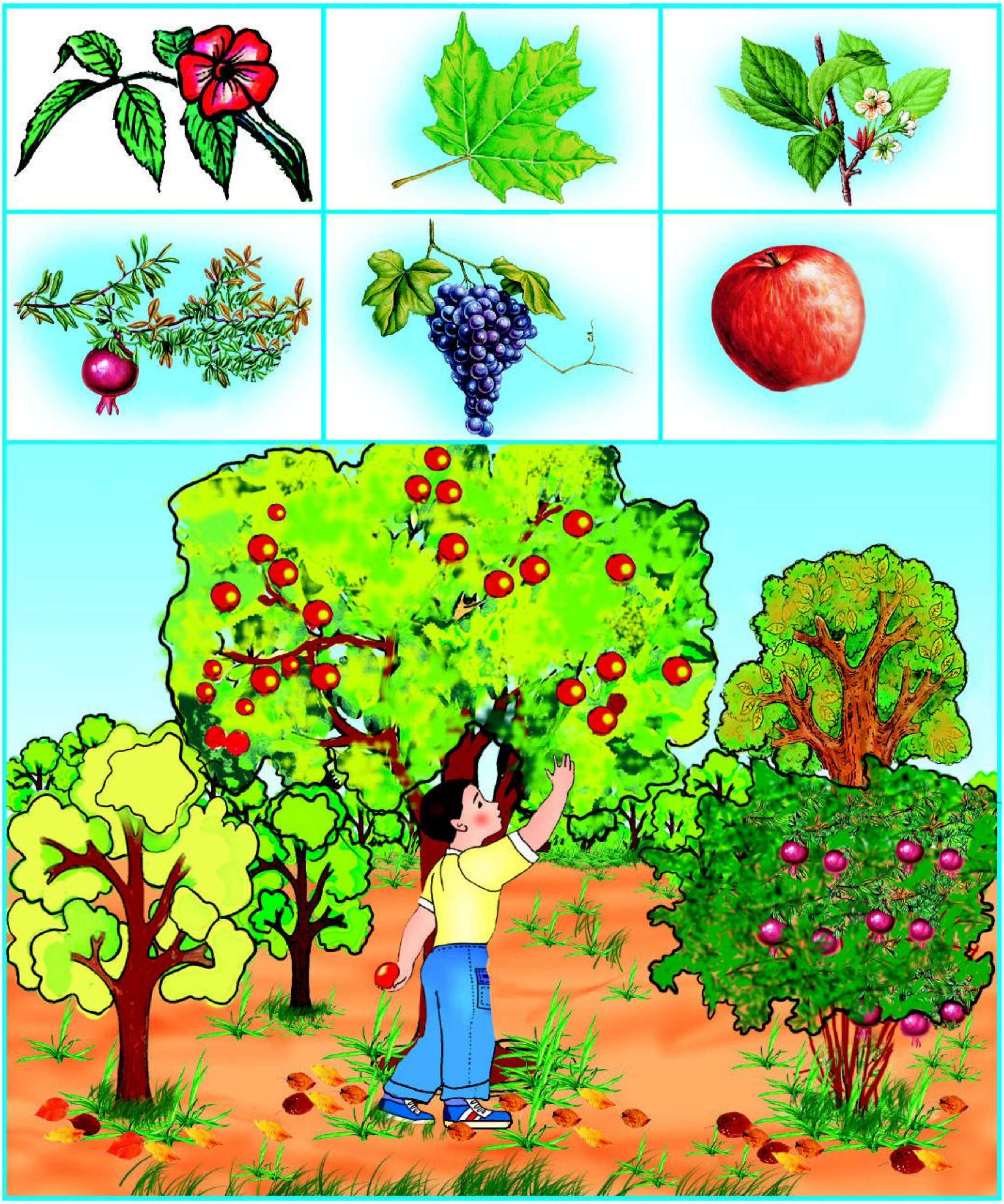

АДАМДАРДЫН КҮЗДӨГҮ ЭМГЕГИ

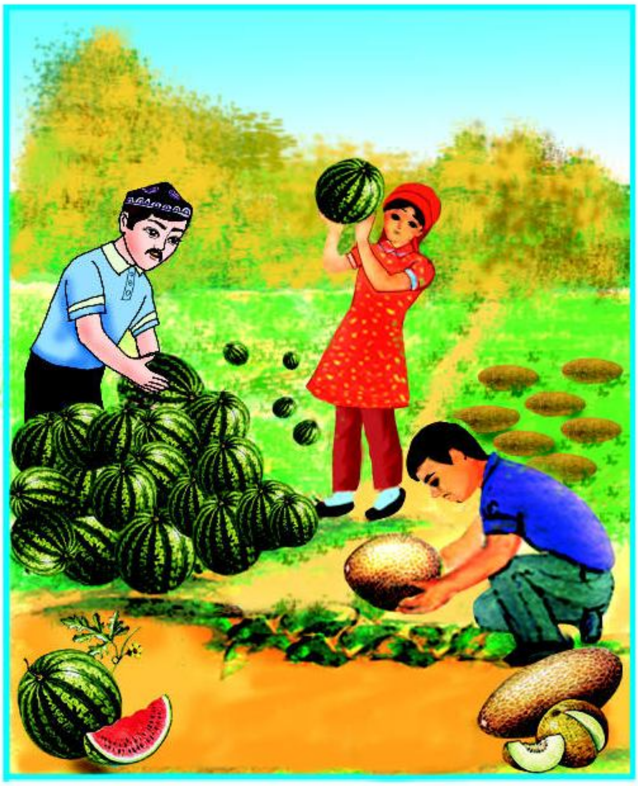

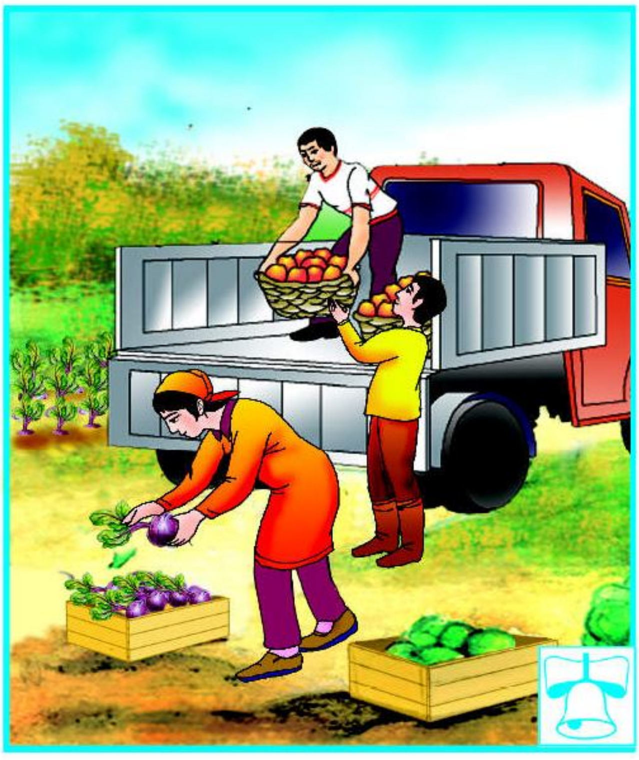

ӨСҮМДҮКТӨР ДҮЙНӨСҮ

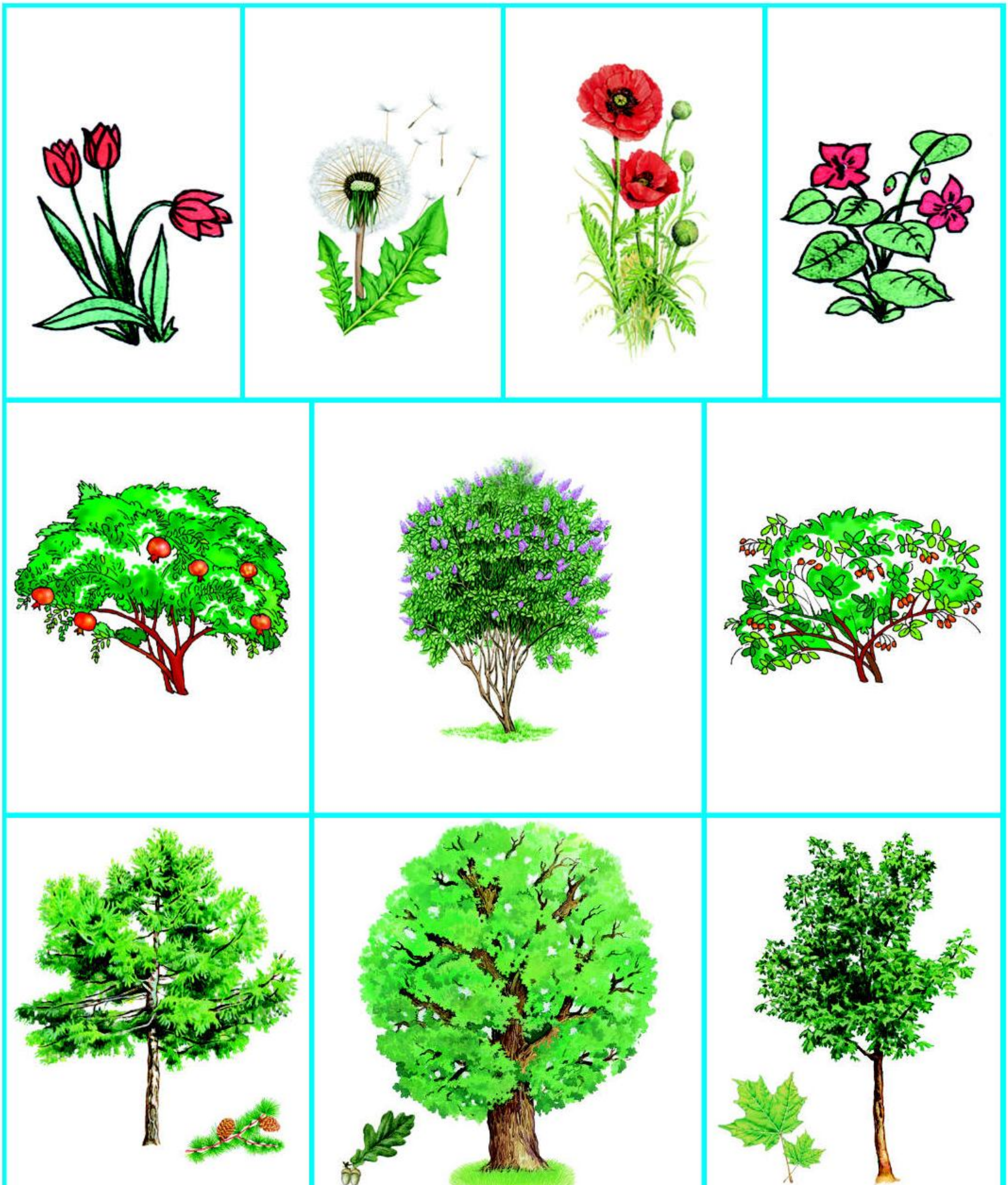

ӨСҮМДҮКТӨРДҮН БӨЛҮКТӨРҮ

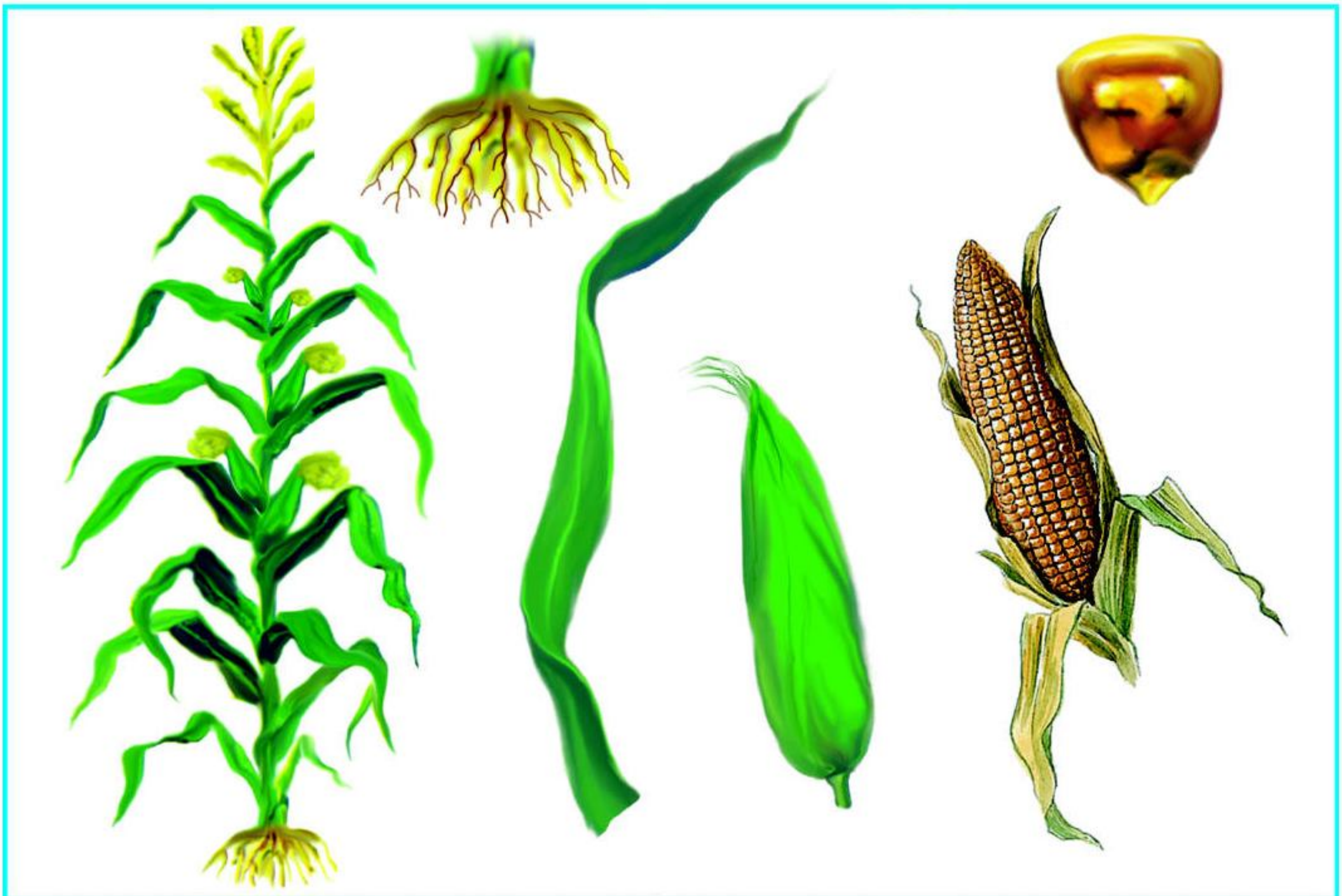

ГҮЛЗАР

БӨЛМӨ ӨСҮМДҮКТӨРҮ

ҮЙ ЖАНЫБАРЛАРЫ ЖАНА КАНАТТУУЛАРЫ

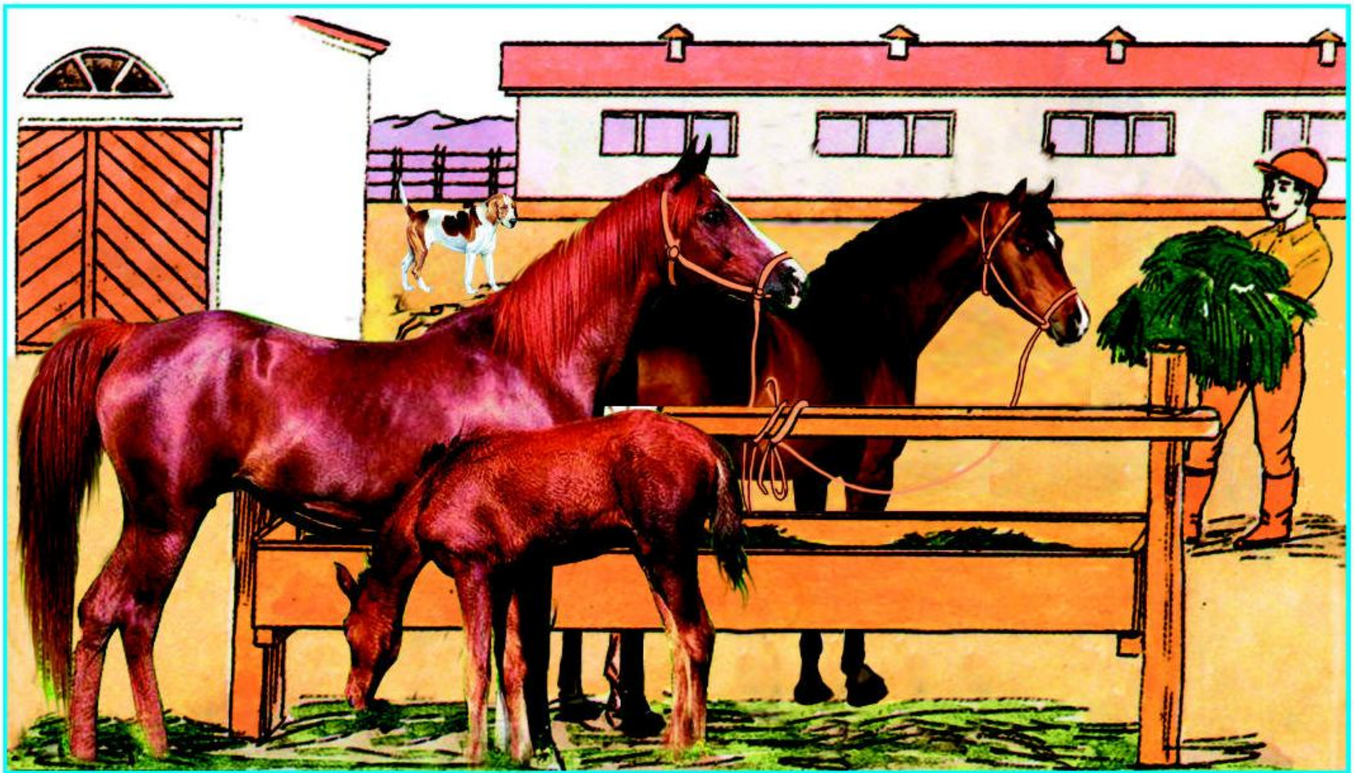

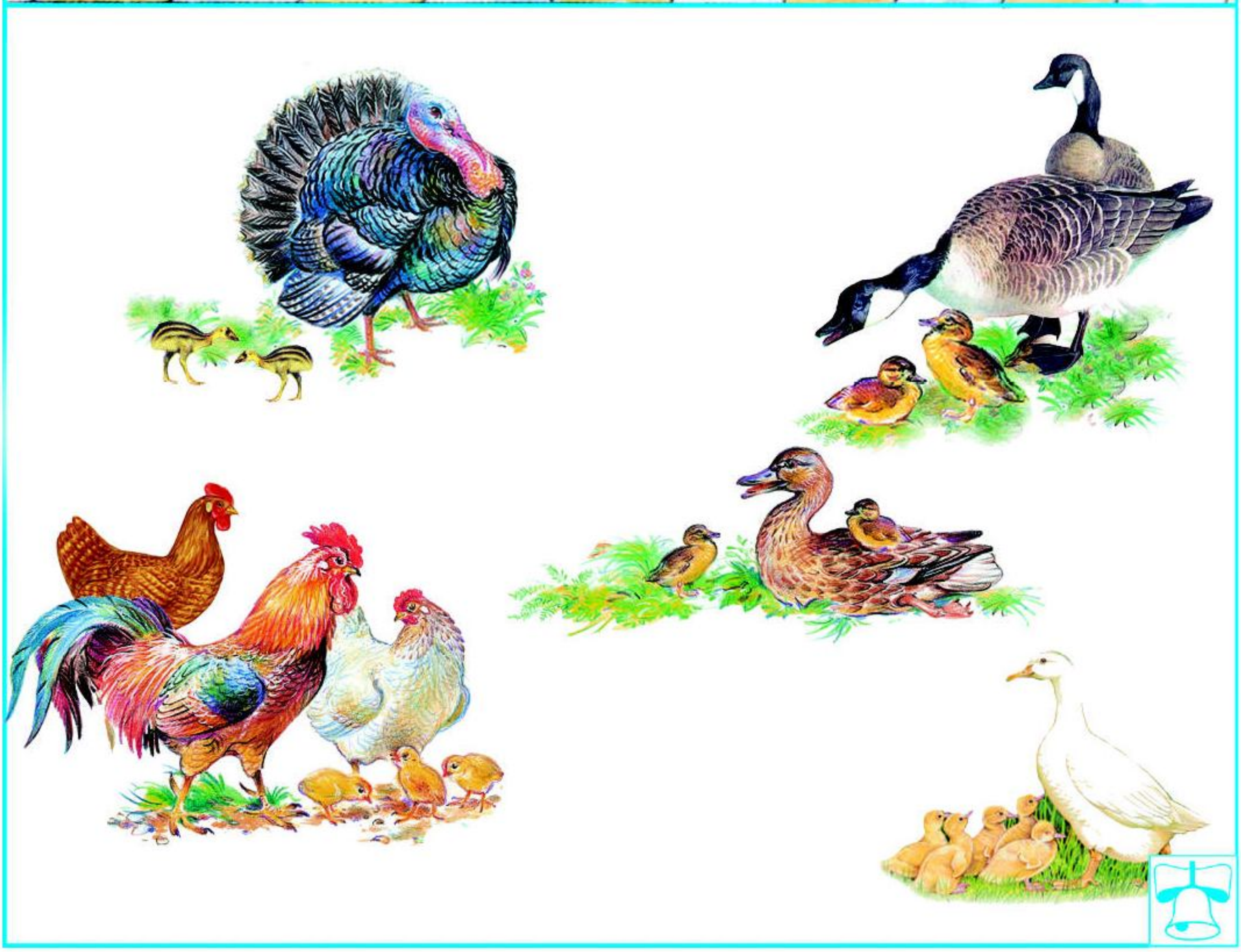

ЖАПАЙЫ ЖАНЫБАРЛАР

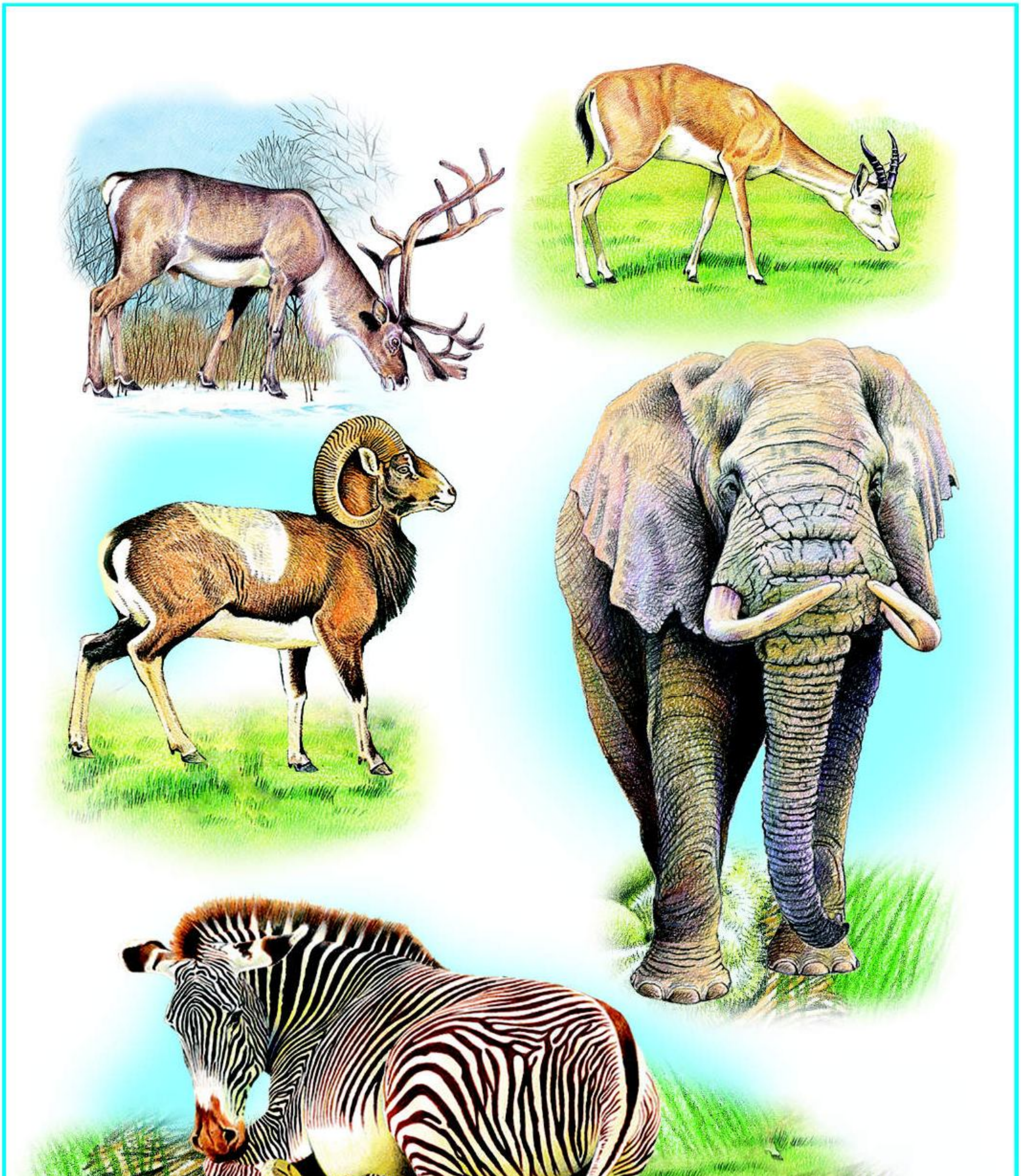

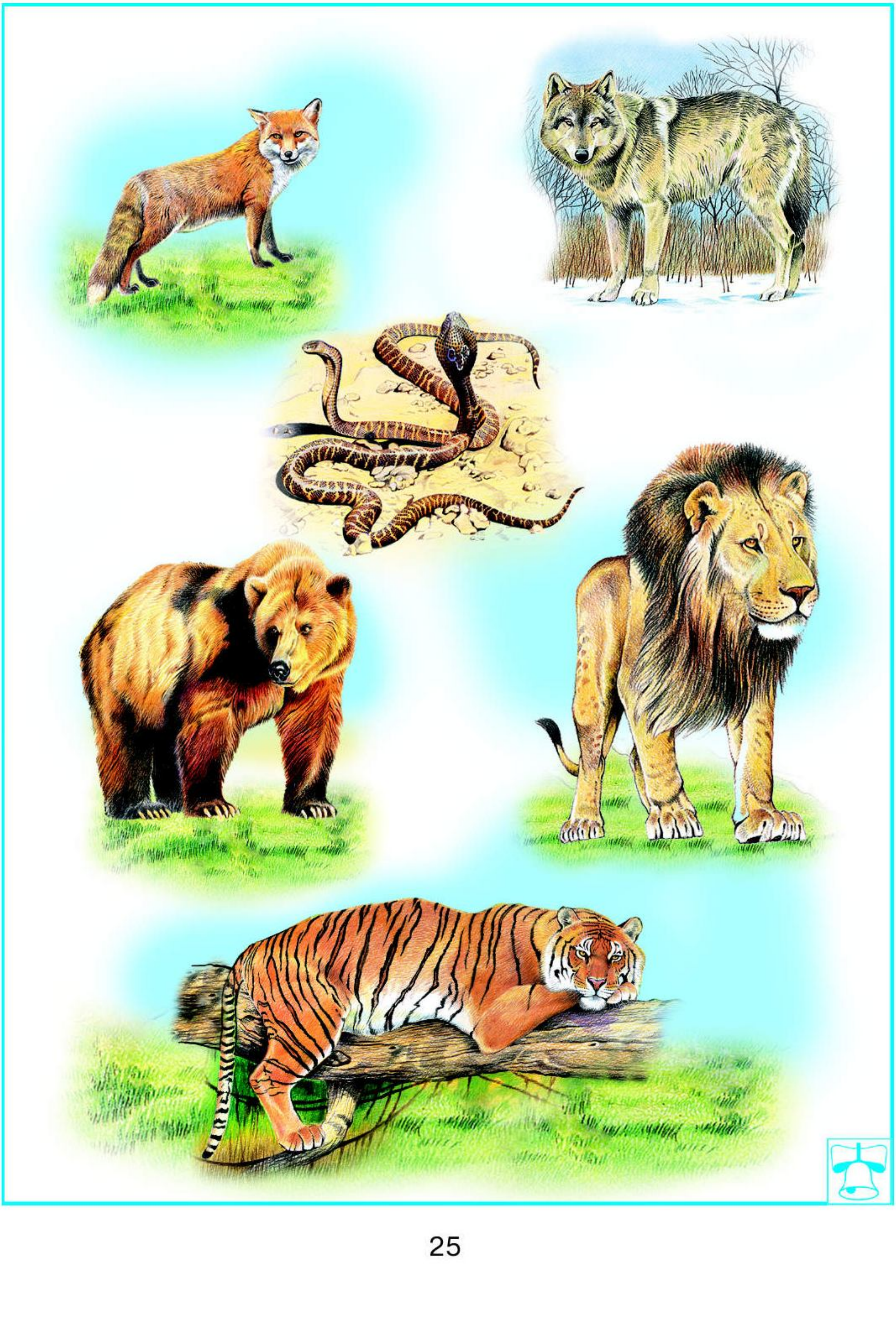

КАНАТТУУЛАР

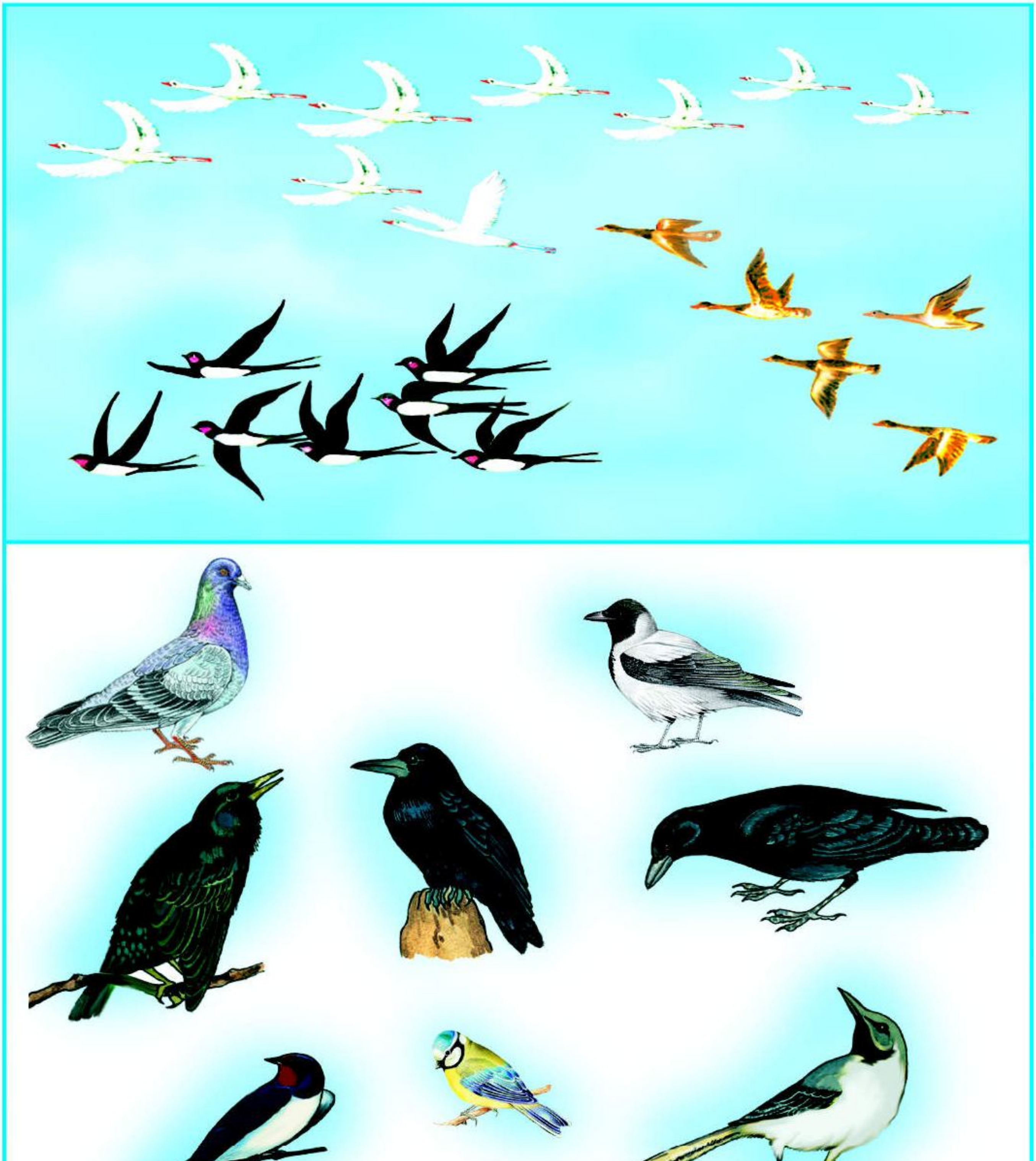

КУРТ-КУМУРСКАЛАР

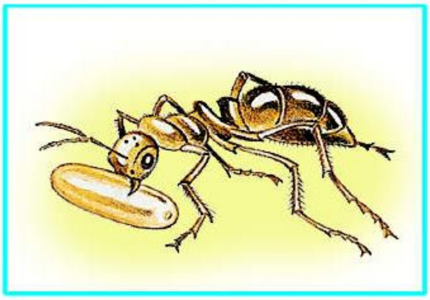
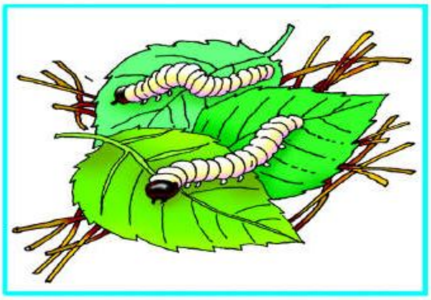

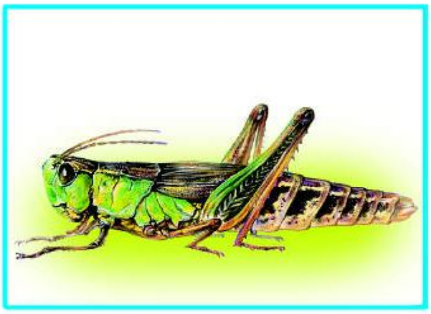

Курт-кумурскалар талааларда, бактарда, жайлоолордо кездешет.

Бал аары, кумурска, жибек курту, эл кайда көчөт — пайдалуу курт-кумурскалар болуп саналат. Пайдалуу курт-кумурскаларды коргоо керек. Ал эми май саратаны, чымын, чиркей, чегирткелер – зыяндуу курт-кумурскалар болушат.

КЫШ

Кыш келди. Суук түшүп, кар жаады. Дарактар уйкуга кетти. Талаалар эгиндерден бошоду. Кышында күндөр кыска болот. Бардык адамдар жылуу кийим кийишет.

31-декабрда жаңы жылды күтүп алабыз.

ЖАҢЫ ЖЫЛ

БИЗ ПАЙДАЛАНА ТУРГАН БУЮМДАР

Биздин үйдө стол, стул, диван, кресло, кийим жана китеп текчеси бар. Кийим илгичке кийим-кечелер илип коюлган. Китеп текчесинде ар түрдүү китептер турат. Үй буюмдарын этият-тоо керек.

АШКАНАДА

Биздин ашканада түрдүү идиш-аяктар бар.

Казанда аш демделет. Чайнекте чай кайнатылат.

Тамак бышырганда газдан эттияттык менен пайдаланабыз.

Мен ашканада апама жардам беремин.

ЭЛЕКТР БУЮМДАРЫ

КОМПЬЮТЕР

Компьютер жазат, сүрөттөрдү сызат, эсептейт. Компьютерде түрдүү оюндарды ойноого болот. Компьютер аркылуу жаңылыктарды билүү жана кабарлашуу мүмкүн.

Мен да компьютерде иштөөнү үйрөнөмүн.

Биз Өзбекстанда жашайбыз

Биздин Мекенибиз — Өзбекстан. Анын жаратылышы абдан кооз. Өзбекстанда бактар, талаалар жана жайлоолор көп. Дарыялар толуп агат. Тоо этектеринде токойлор бар.

Өзбекстанда чөлдөр да бар. Чөлдөрдүн бир бөлүгү өздөштүрүлгөн. Ал жерде пахта, буудай эгилет. Бактарда ар түркүн мөмөлөр, талааларда пахта, жашылча, таттуу коон жана дарбыздар жетиштирилет. Жайлоолордо кой-козулар, уйлар багылат.

Өлкөбүздүн жаратылышынан ырахаттанабыз.

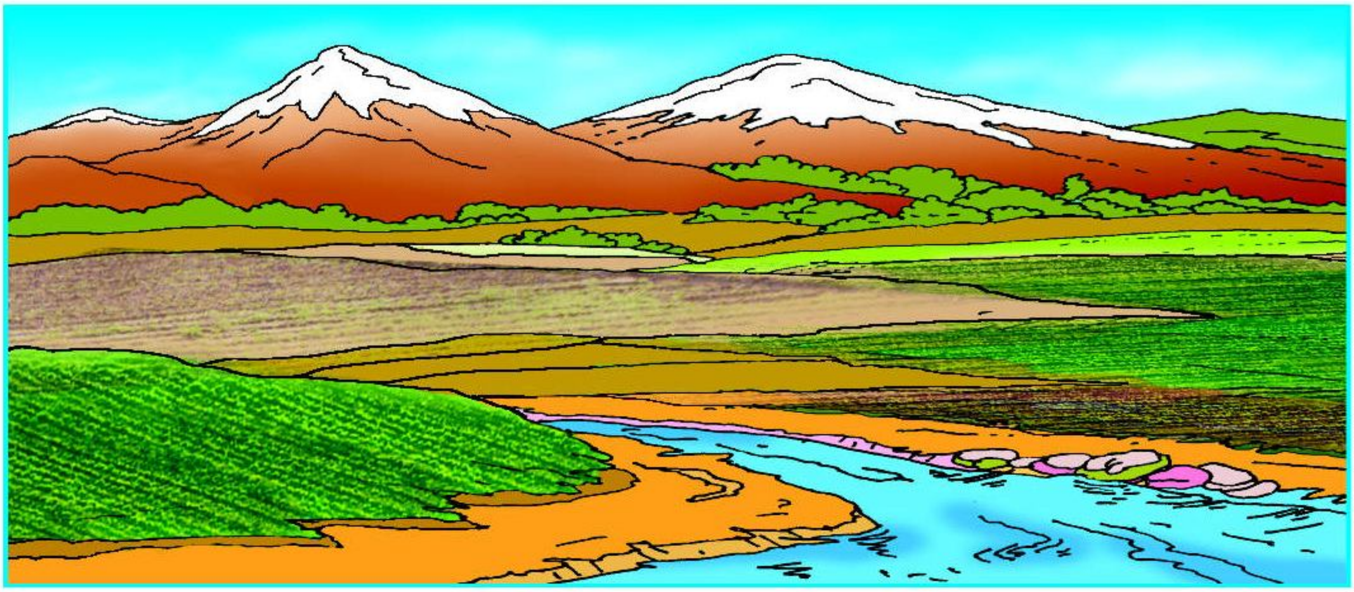

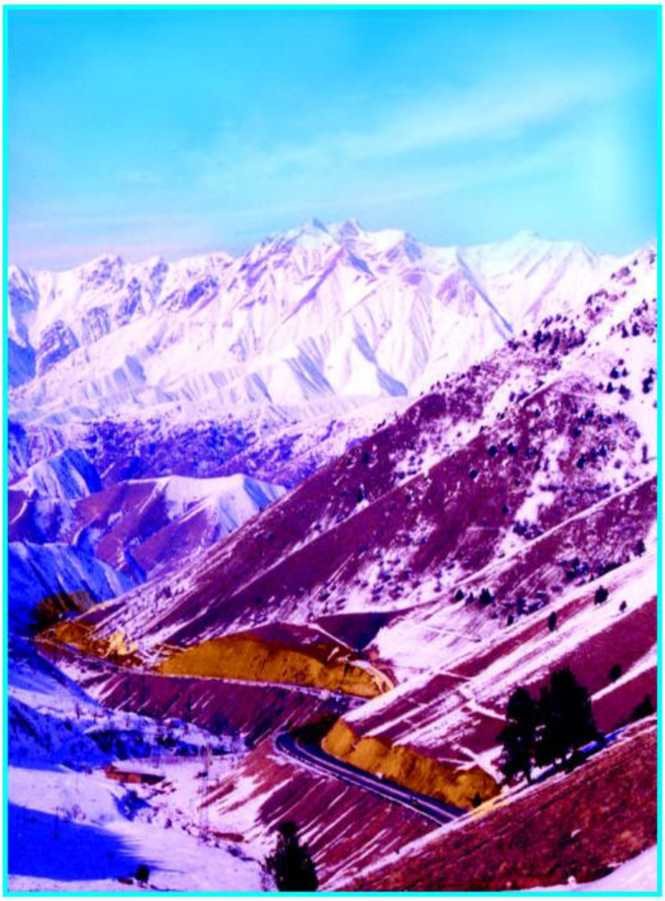

СУУ – ЖАШОО

Суу бар жерде жашоо бар. Суу болбосо, өсүмдүктөр да, жаныбарлар да, адамдар да жашай албайт.

Өлкөбүздө дарыялар көп. Алардын эң чоңу — Амударыя жана Сырдарыя. Арык жана көлдөр сууну дарыялардан алат. Бак жана талаалар арык жана көлдөрдүн суулары менен сугарылат. Ичимдик суусу суу түтүктөрү аркылуу келет.

Суу — жаратылыш байлыгы. Аны үнөмдөп сарптоо керек.

Мөмөлөрдү кайнатылган сууда жууп жегиле

ЖАЗ

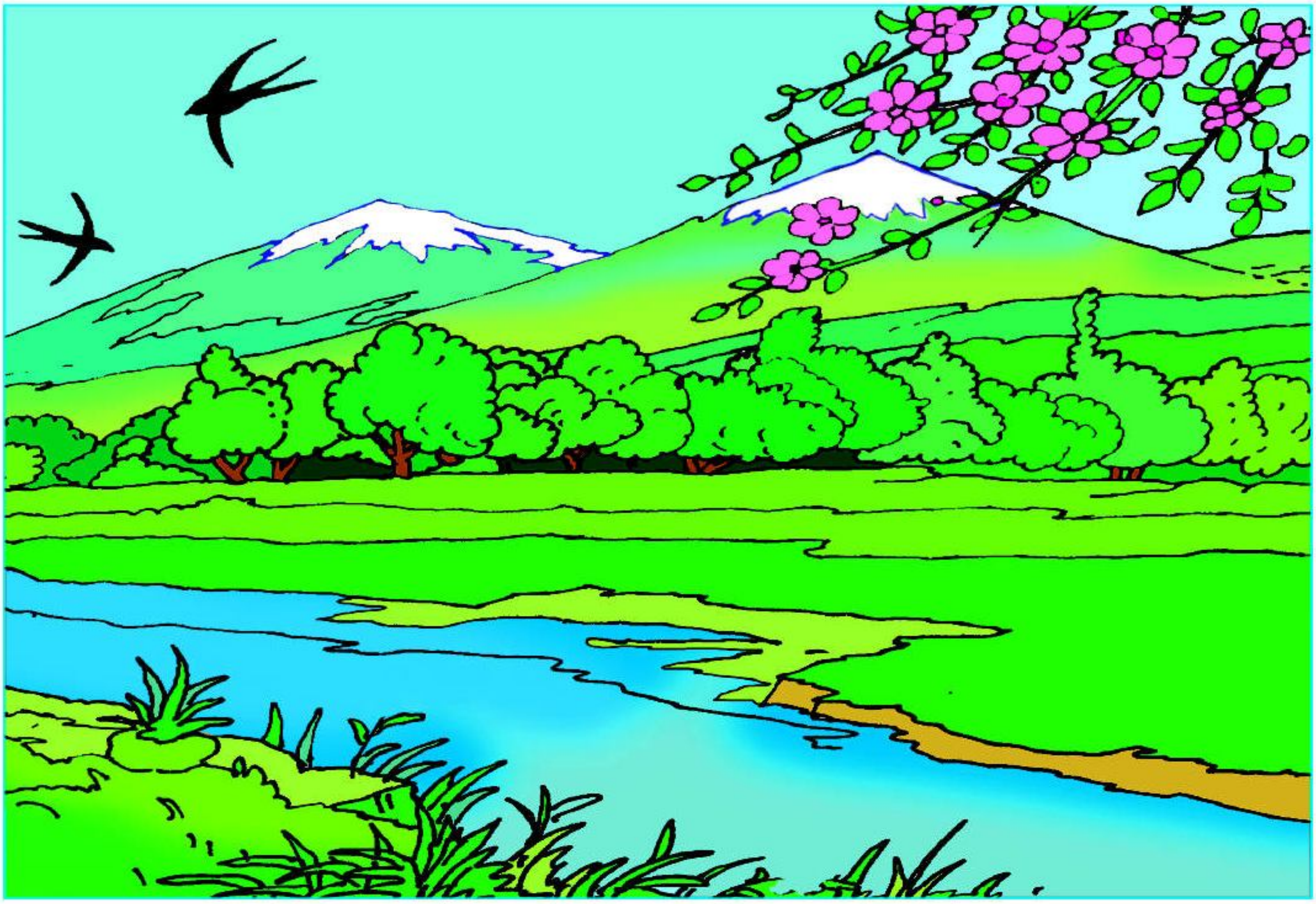

Жаз келди. Күндөр жылып, кээ бир дарактар жалбырак чыгарып, кээ бирөөлөрү тегиз гүлдөй баштады. Күн чайыттай ачылып турат. Жылкычы чымчык, чабалекейлер учуп келишип, уя курушууда. Талаалар жапжашыл чөптөргө бүркөндү. Дыйкандар талааларда жумуш башташты.

Жаз келип, жаратылыш ойгонду.

Куштар — биздин досубуз

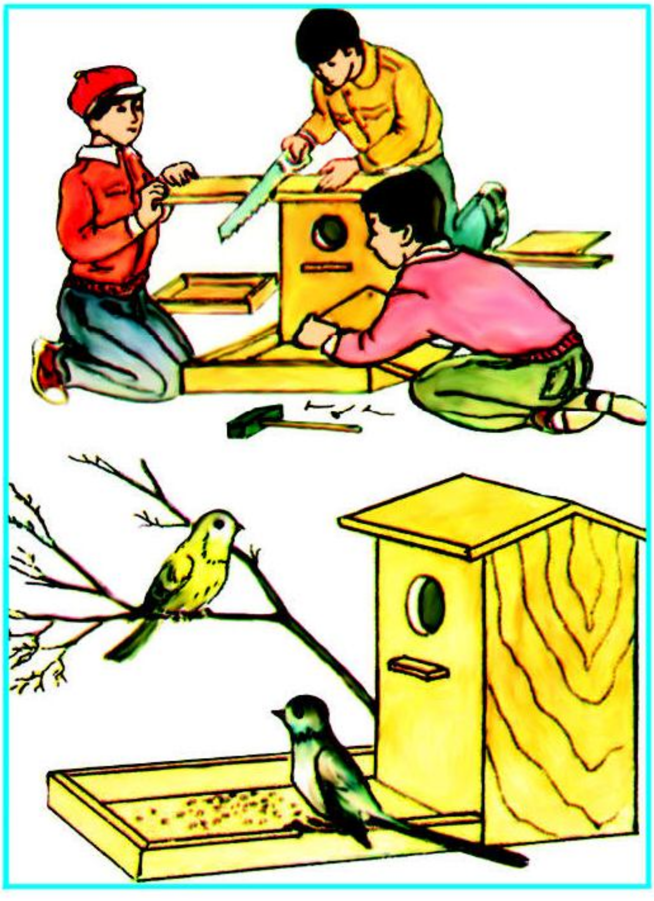

АДАМДАРДЫН ЖАЗГЫ ЭМГЕГИ

Жаз келди. Талааларда иштер кызып кетти. Дыйкандар картошка, капуста, бадыраң, помидор, коон-дарбыз эгишти. Талааларга чигит эгишти. Бактарга дарак көчөттөрүн отургузушту.

Жазда топурак нымдуу болот. Күн нуру жылуу болгондуктан эгиндер жакшы өсөт. Көчөттөрдү эгүүдө мен да жардам бердим.

Суроолор:

1. Силер жазда кандай жумуштарды аткардыңар? 2. Адамдардын эмгеги жөнүндө эмнелерди билесиңер?

НООРУЗ МАЙРАМЫ

Нооруз — жаз майрамы. 21-мартта күн менен түн теңдешет. Сутканын 12 сааты жарык 12 сааты караңгы болот. Ошондуктан бул күн жазгы теңелүү күнү дейилет.

Өлкөбүздө Нооруз майрамы илгертен белгиленет. Жаңы жыл да ушул күндөн башталган. Мамлекетибизде Нооруз майрамы кеңири белгиленет.

АЙЫЛЫБЫЗДЫН ЖАРАТЫЛЫШЫ

Биз жашаган айыл тоого жакын жайгашкан. Айылыбыздын бактарында дарактар гүлдөдү. Талааларда эгиндер өсө баштады. Жайлоолорду жапжашыл чөптөр каптады.

Бинапша, каакым жана кызгалдактар бажырайып ачылды.

Айылыбыздын жаратылышынан көзүбүз куунайт.

БИЗДИН БАК

Биздин бак чоң жана көрктүү.

Багыбызда өрүк, алма, шабдалы, алмурут, чие жана анар дарактары өсөт.

Элнур менен Айкыз бактагы көчөттөрдү өстүрүшөт. Аларга суу куюшат, астын жумшартышат. Биз бакта досторубуз менен сейилдейбиз.

БИЗ ЖАНА ЖАРАТЫЛЫШ

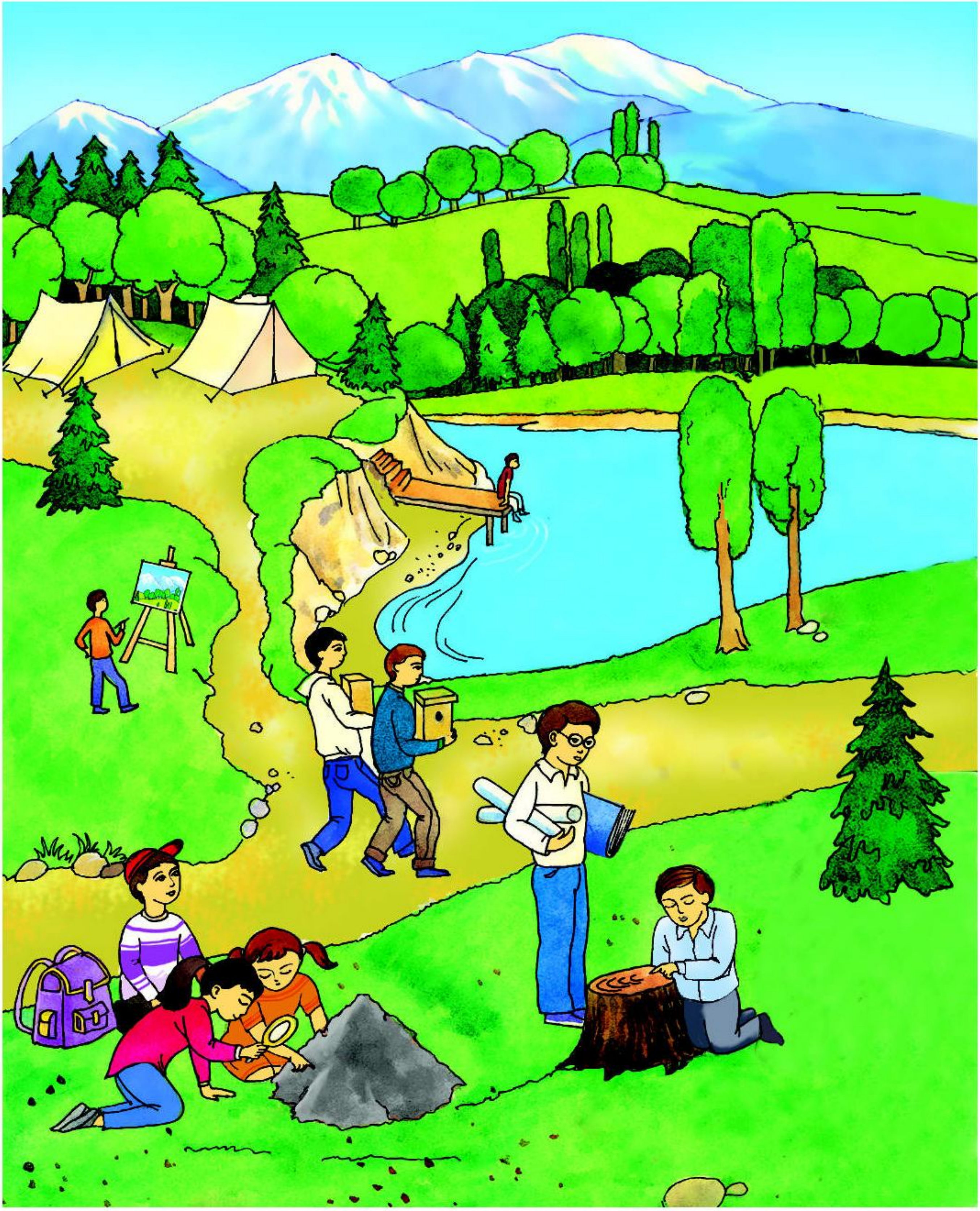

Жандуу бурч

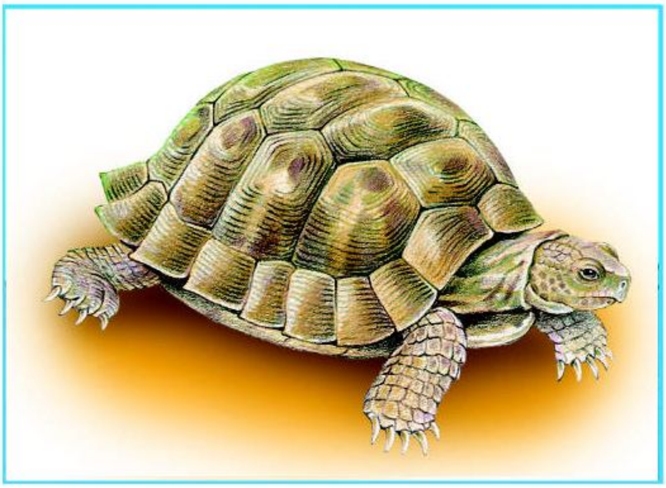

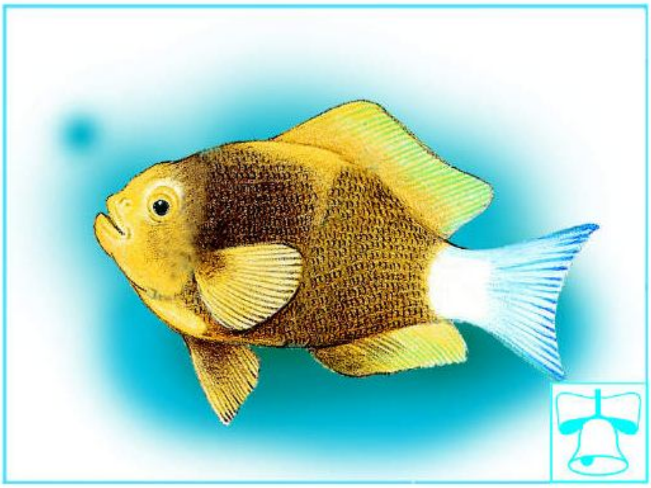

Жашыл дарыкана

Дарылык өсүмдүктөр чоң мааниге ээ. Алар талааларда, бактарда, эгинзарларда, токойлордо жана тоолордо өсөт.

Мөмөлүү бактар менен бадалдардын мөмөлөрүнүн курамында витаминдер көп болот.

Чөп өсүмдүктөрдүн жалбырактары, гүлү жана мөмөсүнөн дары иретинде пайдаланылат.

САЛАМ, ЖАЙ!

Июнь, июль, август — жай айлары. Өлкөбүздө жай өтө ысык болот. Бактарда мөмөлөр бышат. Коон-дарбыздар жетилет. Талаалардагы буудай жана жашылчаларды дыйкандар жыйнап-терип алышат.

Биз чоң атабызга бактагы мөмөлөрдү терүүгө жардам беребиз. Пайдалуу эмгектен кийин жыргап эс алабыз.

Биз жайкы каникулга чыгабыз. Каникулда досторубуз менен ойнойбуз. Бассейн жана каналдарда чөмүлөбүз.

Балдар лагерлеринде эс алабыз. Ал жерде убактыбызды мазмундуу өткөрөбүз. Жаратылыш койнуна саякатка чыгабыз. Спорттук мелдештерде катышабыз. Кызыктуу китептерди окуйбуз.

Биз жайында көңүлдүү эс алабыз.

АДАМДАРДЫН ЖАЙЫНДАГЫ ЭМГЕГИ

Жаратылыш, кыял, чыгармачылык

Сүрөттү көрүп чыккыла. Сүрөтчү кандай катага жол койгон?

БИЛИП КОЙГОН ЖАКШЫ!

Табигый газ, электр тармагы, түтүктөрдөн ага турган суу адамдардын эмгегин жеңилдетет. Бирок аларга кайдыгерлик менен кароо көңүлсүз окуяларга алып келет.

От – адамдын досу. Ал жылытат жана жарык берет. Адамдын эмгегин жеңилдетет. Бирок андан этияттык менен пайдаланышыбыз керек. Антпесе ал душманыңа айланышы да мүмкүн.

ЭСКЕ ТУТКУЛА!

От – оюнчук эмес.

Өрт – бул чоң көңүлсүздүккө алып келет.

От менен ойношпогула.

Өрт чыкканда чоңдорго тезинен кабар бергиле.

Андан соң 01 телефон номери аркылуу өрт өчүрүүчүлөрдү эскерткиле.

МАЗМУНУ

Мен жана айланамдагы аалам.....................3
Биздин мектеп...4
Биздин маала...6
Жолдо жүрүүнүн эрежелери.............................8
Окуучунун күн тартиби...................................10
Өздүк гигиена 12
Күн...14
Жыл мезгилдери..15
Өсүмдүктөрдүн күзгү көрүнүшү........................16
Адамдардын күзгү эмгеги..................................17
Өсүмдүктөр дүйнөсү..18
Өсүмдүктөрдүн бөлүктөрү..................................19
Гүлзар...20
Бөлмө өсүмдүктөрү..21
Үй жаныбарлары жана канаттуулар................22
Жапайы жаныбарлар...24
Канаттуулар...26
Курт-кумурскалар..27
Кыш..28
Жаңы жыл...29
Биз пайдалана турган буюмдар.......................30

Ашканада..31
Электр буюмдары..................................32
Компьютер 33
Биз Өзбекстанда жашайбыз.......................34
Суу — жашоо......................................36
Мөмөлөрдү кайнатылган сууда жууп
жегиле..37
Жаз...38
Куштар – биздин досубуз.........................39
Адамдардын жазгы эмгеги.........................40
Нооруз майрамы...................................42
Айылыбыздын жаратылышы..........................43
Биздин бак..44
Биз жана жаратылыш..............................45
Жандуу бурч.......................................46
Жашыл дарыкана..................................47
Салам, Жай.......................................49
Адамдардын жайындагы эмгеги....................51
Жаратылыш, кыял, чыгармачылык..................52
Билип койгон жакшы...............................53

AIDA GAYKOVNA GRIGORYANS

ATROFIMIZDAGI OLAM

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining
1- sinfi uchun darslik

(Qirg‘iz tilida)

10- nashri

Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi – 2013

Которгон **Абиба Юнусалиева**
Редактор **Абиба Анарбаева**
Көркөм редактор **Яшарбек Рахимов**
Техн. редактор **Елена Толочко**
Кичүү редактор **Гүлбайра Ералиева**
Корректор **Абиба Юнусалиева**
Компьютерде терүүчү **Гүлбайра Ералиева**

Лицензия AI № 163. 09.11.2009. Басууга 2013-жыл 10-июнта уруксат этилди. Форматы $70 \times 90^1/_{16}$. Pragmatica Kazakh гарнитурасы. Кегели 18. Офсеттик басма. Шарттуу басма табагы 4,09. Учёттук басма табагы 4,03. Тираж 933 нуска. Келишим № 6–2013. Буюртма №

Өзбекстан Басма сөз жана кабар агенттигинин Чолпон атындагы басма-полиграфиялык чыгармачылык үйү. 100129, Ташкент, Наваий көчөсү, 30. Телефон: (371) 244-10-45. Факс (371) 244-58-55.

Өзбекстан Басма сөз жана кабар агенттигинин «O‘zbekiston» басма-полиграфиялык чыгармачылык үйүндө басылды. 100129. Ташкент, Наваий көчөсү, 30.